

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Сазонової Ольги Миколаївни

«Індивідуальна анатомічна мінливість лицевого черепа у людей зрілого віку», подану до спеціалізованої вченої ради Д 64.600.03 при Харківському національному медичному університеті МОЗ України на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія.

1. Актуальність обраної теми

Враховуючи стрімкий розвиток сучасної медицини, перед хірургами все частіше стає питання вдосконалення існуючих та розробки нових оперативних втручань. У зв'язку з цим виникає потреба у збільшенні відомостей про вікову та індивідуальну анатомічну мінливість людини. Особливу складність має череп з мозковим і лицевим відділами, які підлягають значному віковому та індивідуальному діапазону відмінностей. Найбільш виражені морфологічні особливості має обличчя людини, яке змінюється протягом життя і знаходиться в залежності від генетично обумовлених ознак.

Актуальність обраної теми не викликає сумнівів, адже зі збільшенням кількості патологій щелепно-лицевої ділянки черепа зростає і потреба у подальшому більш детальному вивченні індивідуальної анатомічної мінливості, форми, розмірів, положення лицевого черепа та взаємовідношень верхнього та нижнього ряду зубів та коміркових дуг.

Отримані в роботі нові морфометричні відомості про будову лицевого відділу черепа, особливо зубощелепного апарата, необхідні для обґрунтування і розробки нових діагностичних і хірургічних методів лікування у людей різного віку.

2. Зв'язок роботи з державними чи галузевими науковими програмами

Дисертація повністю відповідає плановій науковій роботі кафедри анатомії людини Харківського національного медичного університету МОЗ України «Індивідуальна анатомічна мінливість краніотопографічних особливостей та просторових взаємовідношень ділянок голови людини в постембріональному періоді онтогенезу» (№ держреєстрації – 0118U000954). Здобувачем виконано фрагмент роботи, що полягає у вивченні форми, розмірів, положення та співвідношень лицевого черепа у людей зрілого віку в залежності від крайніх типів будови черепа. Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Харківського національного медичного університету МОЗ України (протокол №11 від 26 грудня 2013 р) зі змінами затвердженими на засіданні Вченої ради Харківського національного медичного університету МОЗ України (протокол №10 від 19 жовтня 2017 р).

3. Новизна наукових положень та висновків дисертації

Автором проведено анатомічне дослідження лицевого черепа у людей зрілого віку (I та II періодів) з урахуванням статі та з позиції вчення про індивідуальну анатомічну мінливість. Це дозволило розширити існуючі та отримати нові дані індивідуальної анатомічної мінливості будови, форми та положення лицевого відділу черепа у людей зрілого віку. Встановлений морфо- та краніометричний зв'язок між формою черепа та типами будови його лицевого відділу. Істотно доповнені відомості про індивідуальну анатомічну мінливість будови верхньої та нижньої щелеп та їх зубо-коміркових рядів.

Таким чином, основні наукові положення дисертаційної роботи та її висновки вирізняються новизною, вони базуються на використанні сучасних методів дослідження, що забезпечило отримання достовірних об'єктивних даних.

4. Ступінь обґрунтованості та достовірності положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Дослідження виконано на 100 паспортизованих кісткових препаратів черепів чоловіків та жінок I та II періодів зрілого віку. Матеріали взято з колекції кафедри анатомії людини Харківського національного медичного університету.

Дисертаційна робота відповідає міжнародним нормам проведення медико-біологічних досліджень, що засвідчено на засіданні комісії з питань біоетики ХНМУ 06.03.2019 р. (протокол № 2).

Для досягнення поставленої мети та сформульованим завданням дослідження робота виконана з використанням комплексу класичних та сучасних методів дослідження, а саме: загальна краніометрія черепа, краніометрія лицевого черепа, остеометрія щелеп, стереотопометрія лицевого черепа та його відділів, варіаційно-статистичний аналіз отриманих даних та комп'ютерно-графічне моделювання. Це дозволило отримати об'єктивні, обґрунтовані та переконливі дані щодо індивідуальної анатомічної мінливості лицевого черепу людини зрілого віку.

Висновки дисертації не викликають сумнівів, повністю відповідають меті та поставленим задачам дослідження та мають наукову і практичну цінність.

5. Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Отримані результати безперечно мають значення для пластичної та щелепно-лицевої хірургії, оскільки це сприяє розробці та впровадженню нових оперативних втручань у цій ділянці голови.

Результати дослідження поглиблюють і доповнюють сучасні краніологічні дослідження з вікової та індивідуальної мінливості людини. Проведене дослідження відповідає сучасним потребам анатомії людини та дозволяє рекомендувати отримані наукові результати застосовувати в практиці. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані в

експериментальних дослідженнях як основа для подальшого вивчення морфології черепа при впливі на організм різних факторів, а отримані дані дозволять прогнозувати виникнення при різних видах патології.

Практичне значення також підтверджується актами впровадження в навчальний процес і практичну роботу профільних теоретичних кафедр морфологічного профілю значної кількості медичних закладів вищої освіти України.

Результати дослідження можуть бути використані при написанні навчальних посібників з нормальної та топографічної анатомії.

6. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації

Дисертація викладена державною мовою на 180 сторінках комп'ютерного друку, складається із анотації українською та англійською мовами, переліку публікацій здобувача, переліку умовних скорочень, вступу, огляду літератури, розділу з матеріалу та методів дослідження, трьох розділів власних досліджень, аналізу і обговоренню результатів дослідження, висновків, практичних рекомендацій, списку використаних джерел, що містить 217 найменувань (обсягом 23 сторінки), з них кирилицею – 73, латиницею – 144 та додатку. Робота ілюстрована 54 таблицями, 14 малюнками та 14 діаграмами, які займають 25 повних сторінок. Дисертація та її автореферат написані за стандартним зразком та оформлені згідно "Основних вимог до дисертацій та авторефератів дисертацій" ДАК України.

У **вступі**, що викладений на 5 сторінках, обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами кафедри, наукову новизну та практичне значення, чітко зазначені мета та задачі дослідження, зазначений особистий внесок та освітлені відомості про апробацію результатів дослідження.

Перший розділ «Огляд літератури. Сучасні уявлення про індивідуальні особливості будови лицевого черепа у людей різного віку, статі та форми голови» займає 16 сторінок та містить аналіз сучасних літературних джерел з даної тематики. Тест спрямований на висвітлення сучасних відомостей про індивідуальні особливості будови лицевого черепа та роль досліджуваної ділянки у щелепно-лицевій хірургії. В розділі детально проаналізовано вітчизняні та іноземні джерела, в яких висвітлюється загальні відомості про будову черепа людини, класифікації та будова його форм в цілому, форм верхньої та нижньої щелепи, зокрема. Автором ретельно узгоджено синонімічні назви типів черепа, наведені дані термінології по індивідуальній анатомічній мінливості лицевого відділу голови.

Здобувачем проведено глибокий науковий пошук, послідовно і детально проаналізована література, що дало можливість її узагальнити та критично осмислити.

Висновки, викладені у кінці розділу, цілком переконують у важливості подальшого вивчення індивідуальної анатомічної мінливості лицевого черепа людини зрілого віку.

У розділі 2 «Матеріал та методи дослідження», обсягом 16 сторінок, викладено програму дослідження, проведеного на 100 кісткових препаратах черепів людей зрілого віку, з описанням у повному обсязі використаних методик. Задля вирішення поставлених задач дослідження, автором застосовано краніометричні, остеометричні та стереотопометричні методики, варіаційно-статистичний аналіз отриманих даних та комп'ютерно-графічне моделювання. Розділ добре ілюстрований, в ньому викладені таблиці, формули, рисунки пристроїв та рисунки з детальним відображенням досліджуваних розмірів.

Розділ 3 присвячений дослідженню індивідуальної анатомічної мінливості лицевого черепа у людей зрілого віку та викладений на 38 сторінках. У даному розділі здобувач висвітлює діапазон індивідуальних

відмінностей розмірів та індексів черепа у людей зрілого віку, а саме: довжину, ширину та висоту черепа; черепний, висотно-поздовжній та висотно-широтний індекси, широтні, висотні та поздовжні параметри лицевого черепа; лицевий індекс; кутові розміри лицевого черепа. Вищезазначені параметри відображені за допомогою таблиць та графіків у достатній кількості для сприйняття та розуміння отриманих морфометричних даних. Основні положення даного розділу опубліковано в 3 наукових працях.

У розділі 4, що займає 19 сторінок, наведено дослідження індивідуальної анатомічної мінливості верхньої щелепи та її утворень у людей зрілого віку. В ньому автор описує діапазон відмінностей верхньощелепних індексів, розмірів верхньої щелепи, піднебінного індексу, розмірів верхньої коміркової дуги з визначенням крайніх форм верхньої щелепи та її коміркової дуги та співвідношенням дуг верхньої щелепи. Основні положення даного розділу опубліковано автором в 3 наукових працях.

У 5 розділі на 20 сторінках виконавець надає дані індивідуальної анатомічної мінливості нижньої щелепи у людей зрілого віку. Текст розділу вдало ілюструють наведені рисунки, таблиці та графіки. Основні положення даного розділу викладено в 3 публікаціях.

Загалом, розділи власних досліджень завершуються висновками, які є резюмуючими і в яких зроблено акцент на практичне використання отриманих результатів.

У розділі «Аналіз і обговорення результатів дослідження» на досить високому науковому рівні узагальнено та висвітлено отримані результати власних досліджень. Результати дослідження у шостому розділі систематизовані, проаналізовані, статистично оброблені.

Дисертація завершується 7 висновками, які логічно і аргументовано впливають з матеріалу дисертаційної роботи, повністю відповідають меті і завданням дослідження.

Наявні 3 практичні рекомендації.

Список використаних джерел нараховує 217 найменувань та наведений за алфавітом.

Зміст автореферату дисертації та публікацій за темою дослідження співпадає з основними положеннями наукової роботи і відповідає тексту самої дисертації.

7. Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях

Дані дисертаційної роботи відображено в 12 наукових роботах (з них 3 надруковані одноосібно), зокрема, 7 статей, з них 4 статті у спеціалізованих фахових журналах України, 3 статті у зарубіжних періодичних виданнях медичного напрямку, 1 з яких у журналі, що індексується міжнародною наукометричною базою SCOPUS, 5 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

У публікаціях відображено всі основні положення дисертаційного дослідження.

8. Недоліки дисертації та автореферату щодо їх змісту та оформлення

Суттєвих та принципових зауважень до змісту і оформлення дисертації немає. Серед недоліків, які не впливають на загальну оцінку роботи, слід відмітити:

- при написанні розділу «Огляд літератури» зустрічаються посилання на застарілі літературні джерела, що відносяться до минулого століття;
- деякі діаграми не є цілком зрозумілими, та не в повному обсязі відображають існуючі особливості структур що досліджуються;
- у тексті присутні невдалі фразеологізми (зокрема, *наша географічна зона* було б доцільно замінити на Харківська область);
- місцями зустрічаються русизми та орфографічні помилки (наприклад, *мишелки* замість виростків);

- якщо говорити про вікові особливості анатомічної мінливості доцільно було б розділити та окремо вивчити черепа I та II періодів зрілого віку, бо від 21 до 60 років це досить великий проміжок часу.

Варто зазначити, що наведені вище зауваження суттєво не зменшують науково-теоретичної та практичної цінності представленої дисертаційної роботи.

При рецензуванні даної дисертації до дисертантки виникли наступні запитання:

1. Чому, на Вашу думку, серед досліджуваного матеріалу спостерігалось суттєве переважання брахікранної форми черепа?
2. Чи не вважали Ви за доцільне застосувати результати спіральної комп'ютерної томографії задля осучаснення роботи, та чому Ви обмежились 100 об'єктами?

9. Рекомендації щодо використання результатів дисертації в практиці

Отримані дані можуть використовуватися для вдосконалення існуючих чи розробки нових реконструктивних оперативних втручань у щелепно-лицевій хірургії. Також встановлені особливості будови верхньої та нижньої щелепи можуть слугувати орієнтиром при здійсненні різноманітних маніпуляцій на структурах лицевого черепа.

10. Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Сазонової Ольги Миколаївни «Індивідуальна анатомічна мінливість лицевого черепа у людей зрілого віку», подана до спеціалізованої вченої ради Д 64.600.03 при Харківському національному медичному університеті МОЗ України на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук 14.03.01 – нормальна анатомія, є завершеним науковим дослідженням, у якому подане нове вирішення актуального наукового завдання із встановлення діапазону анатомічної мінливості

лицевого черепа у людей зрілого віку з визначенням крайніх форм, розмірів та взаємовідношень відповідно до трьох існуючих соматотипів людини. За актуальністю теми, обсягом проведеного дослідження, науковою новизною результатів, теоретичним і практичним значенням робота відповідає вимогам п. 11 Постанови Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 р. та №1159 від 30.12.2015 р.), а її автор заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія.

Офіційний опонент –

завідувач кафедри медико-біологічних дисциплін

Національного університету

фізичного виховання і спорту України,

доктор медичних наук, професор

В.А. Пастухова

А.О. Степаненко